

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 159.9.316.6

DOI: 10.31558/2786-8745.2024.1(4).5

ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ МОРАЛЬНИХ ДИЛЕМ У МОЛОДІ

Васюк Катерина Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6734-4612>

***Анотація.** У статті аналізується проблема розвитку моральної свідомості у молоді. Здійснено аналіз філософських учень та психологічних концепцій щодо проблеми моральної свідомості, її структури і чинників, що впливають на її формування. Визначено, що моральна свідомість має пряму залежність від домінуючих у суспільстві соціальних стереотипів, але це не єдиний чинник, бо існують також особистісні чинники, зокрема, рівень емоційної зрілості суб'єкта, що дозволяє йому формувати моральні переконання і робити вибір. В якості основи емпіричного дослідження взята теорія М. Кольберга про рівні розвитку моральної свідомості. Для емпіричного етапу дослідження використана методика моральних дилем М. Кольберга.*

В результаті було встановлено, що майже третина осіб юнацького віку має низький рівень морального розвитку, у моральному виборі орієнтується на примус або матеріальну вигоду із вчинку. Трохи більше половини досліджуваних досягли третьої і четвертої стадії морального розвитку, де вирішальними у моральному виборі є соціальні потреби і взаємовідносини з оточуючими. Від аморальних вчинків на цій стадії особистість стримують осуд з боку оточуючих так і боку закону. Позитивним моментом на цій стадії є усвідомлення суспільної вигоди або шкоди від вчинку, відхід від суто егоїстичних міркувань. Особи з високим рівнем морального розвитку також були виявлені в ході дослідження, але їх кількість незначна і складає 10% від загальної кількості досліджуваних.

Статистичний аналіз показав наявність низьких і середніх показників рівня морального розвитку у молоді, що свідчить про егоїстичну спрямованість та емоційну незрілість у значній кількості опитаних, домінування стереотипів вигоди або примусу у дотриманні моральних норм. Це потребує розробки глобальної суспільної стратегії з розвитку моральної свідомості молоді.

***Ключові слова:** вчинок, емоційна незрілість, інтеріоризація, моральні дилеми, моральна свідомість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Мораль, без перебільшення є одним з базисних складових життя суспільства, вона скріплює соціально-економічні, духовні, культурні, міжособистісні зв'язки і утримує людську поведінку в тих межах, які власне і відрізняють її від диких тварин, а також дають певні гарантії безпеки життя у цьому суспільстві. Основні моральні принципи не затверджуються законом, не прописуються у кодексах, але із покоління в покоління передаються і прищеплюються дітям, тому що кожна адекватна людини розуміє – дотримання хоча б базових моральних норм є запорукою комфортного існування в групі. Звичайно, не всі 100% людей в групі поділяють цю думку, кожен з нас багато разів дозволяв собі порушувати моральні принципи, але повністю заперечувати її не наважувався.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. На жаль, наукові дослідження моралі довгий час належали виключно філософії, точніше – етиці, а психологічна наука зовсім не приділяла увагу цій проблемі. Загалом і аспекти досліджень цих наук дещо відрізняються. Філософія більше описує моральні норми, їх еволюцію, походження і доцільність існування, а психологія цікавиться

питанням, як саме засвоює ці норми конкретний індивід, виявляє причини поганого дотримання моральних норм та ті суб'єктивні думки і переживання, які виникають з приводу їх дотримання чи порушення. Захопившись дослідженням причин аморальної поведінки чи розробкою технік її корекції, дослідники мало уваги приділили питанню суб'єктивного переживання та інтерпретації моралі в свідомості конкретної людини. А саме – проблемі моральних почуттів. В сучасній психології їх визначають як вищі почуття, що пов'язані зі ставленням людини до інших, суспільства і власному місцю в ньому. Такі переживання поєднують певні соціальні групи, формують у них не тільки про соціальну поведінку, але й почуття «ми», приналежності до групи, стимулюють людину працювати не тільки для свого, але й для суспільного добробуту. Але якщо ми переходимо до проблеми одвічної суперечки теоретичної та практичної психології, то резонним видається запитання про практичну діагностику та можливу корекцію (за необхідності) моральних почуттів. Загалом, проблема моралі у суспільстві підіймалась практично всіма філософами від Аристотеля до сучасників. Так, представник німецької класичної філософії І. Кант вважав, що мораль нічим не може бути пояснення, а тільки єдиним виправданням розумної будови світу. Це даність нашої реальності, яка не потребує підтвержень. Виявленням моралі у

людини є совість, що актуалізується, коли ми робимо аморальні вчинки. Але не погоджуємось з І. Кантом в плані об'єктивності цього феномену, бо совість проявляється у різних людей в одній і тій же ситуації по-різному. Тому важливо розуміти, що саме спонукає людину інтерпретувати подію в певному ключі. Очевидно, що важливим аспектом вчинку згідно моральних принципів або всупереч їм є моральний вибір.

Як зазначає О.М. Бінкевич, моральний вибір ґрунтується на 2 складових: почуттєвому і раціонально-теоретичному. Перший визначає спектр переживань, які супроводжують моральний вибір (невизначеність, тривогу, докори сумління, почуття провини тощо), а

раціональний аспект визначається нашими знаннями про добро і зло, закладеними у процесі виховання. Цей вибір робиться в більшій мірі свідомо, тому людина несе за нього повну відповідальність.

Дана тема взагалі є досить складною для дослідження і особливо психодіагностики. Як справедливо відмічає В.І. Плахтій, у сучасній науці відсутні не тільки в достатній кількості методики діагностики моральної свідомості, але і чітко визначені критерії її оцінки.

Найвагоміший внесок у розробку цієї проблеми на сьогодні зробив М. Кольберг, який виділив чіткі стадії формування моральної свідомості і розробив відповідний інструментарій їх діагностики.

Таблиця 1. - Рівні розвитку моральної свідомості за М.Кольбергом

№	Назва стадії	Опис критеріїв оцінки
Доморальний рівень		
1	Страх як механізм морального вибору	На цій стадії розвитку людина робить добре, керуючись страхом покарання. Ця поведінка притаманна маленьким дітям і емоційно незрілим особистостям
2	Вигода як механізм морального вибору	На цій стадії особа вчиняє добре з міркувань власної вигоди. Для цього вже потрібна здатність оцінювати на перспективу наслідки своєї поведінки.
3	Схвалення як механізм морального вибору	На цій стадії в особи вже домінують соціальні потреби, прагнення престижу, самоствердження, тому вона чинить добре для завоювання хорошої репутації, що забезпечує їй прийняття в групі і всі наступні вигоди зі свого статусу.
Конвенційна стадія		
4	Підкорення правилам	На цій стадії людина може вольовим рішенням стримати себе і усвідомлює необхідність дотримання суспільних норм і правил.
Автономна стадія		
5	Інтеріоризація моральних норм	Людина усвідомлює глибоко, що дотримання моралі приносить їй душевний комфорт, тому

№	Назва стадії	Опис критеріїв оцінки
		їй вже не потрібні зовнішні стимули і контроль за поведінкою, критерієм правильності вибору є її переконання і совість
6	Власна мораль	На цій стадії людина може усвідомлювати відносність моральних норм і встановлювати власні правила, які можуть дещо відрізнятися від загально прийнятих. По суті, такі особистості є рушіями розвитку суспільної моралі, але на перших порах їм не уникнути конфлікту із суспільством, яке прагне зберігати звичні моральні переконання.

Актуальність дослідження моральної свідомості обумовлена тим, що ці норми перебувають у постійному розвитку, їх зміни відбувались у всі історичні епохи і неявно тривають зараз. Молодь, як одна із самих активних частин суспільства є пріоритетною у вивчення моральних норм, бо саме вони є носіями цінностей недалекого майбутнього.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження є теоретичний аналіз поняття «моральна свідомість» і його генезис в історії філософської та психологічної наук та дослідження особливостей морального вибору у молоді.

Об'єкт дослідження: моральна свідомість особистості.

Предмет дослідження: історико-методологічні засади дослідження моральної свідомості та морального вибору в психологічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для дослідження були обрані здобувачі Донецького національного

університету імені Василя Стуса у кількості 84 осіб віком від 18 до 26 років різних спеціальностей. Серед яких 26 юнаків і 58 дівчат. В якості методики була обрана методика М.Кольберга «Тест моральних дилем». Дана методика є цікавою і не схожою на простий опитувальник. Вона містить 9 ситуацій, які описують важкий моральний вибір, де люди вимушені обирати між обманом чи навіть злочином (як, наприклад, крадіжка) і життям близької людини або мають відреагувати на явну несправедливість, вчинену стосовно них. Досліджуваний має не просто обрати якусь позицію у суперечливій ситуації, але і пояснити свій вибір. Дилеми побудовані так, що в них немає однозначно правильної чи неправильної відповіді, але їх можна класифікувати за вище приведеними рівнями в залежності від співвідношення цінність життя – матеріальна цінність» чи «цінність життя – дотримання законів».

1. На першій та другій стадії морального розвитку цінність людини вимірюється цінністю предметів, які вона має або

задоволенням, вигодою, яку можна отримати від ситуації чи даної людини.

2. На третій стадії цінність людини вимірюється мірою симпатії, прив'язаності до неї досліджуваного.

3. На четвертій стадії мораль визначається дотриманням правил і законів суспільства.

4. На п'ятій стадії життя людини оцінюється з позиції її загальної користі для суспільства та вже з'являються ідеї прав кожного на існування, недоторканості чужого життя.

5. На шостій стадії життя людини визнається найвищою духовною цінністю, яка є недоторканою з огляду на принципи побудови всесвіту і є вищою за всякі закони та умовності в соціумі.

Досліджувані були діагностовані за допомогою цієї методики з метою встановлення домінуючого рівня їх морального розвитку. Опитування проводилось протягом жовтня-листопада 2023 року. Результати представлені на рис.1 нижче.

Рис 1. Відсоткові значення рівнів морального розвитку у молоді за методикою М. Кольберга

Як зазначено на рис 1., між рівнями розвитку моралі спостерігаються значні диспропорції. Особливо мало представлені вищі рівні. Найбільшим визначено четвертий рівень морального розвитку. На цьому рівні основною рушійною силою морального вибору є підкорення загально прийнятим

нормам і правилам. Отже, не дивлячись на поширений стереотип щодо бунтарських настроїв у молоді, майже третина з них є досить законослухняними і здатна у моральних вчинках керуватись саме загально прийнятими правилами, але в той же час це є свідченням високого рівня конформності. Це теж небезпечно, бо створює

прецедент, коли молодь можливо схилити до аморальних вчинків, через референтних осіб, що впроваджують псевдоморальні нарративи.

Також високий показник має третій рівень морального розвитку (23% опитаних). Це свідчить про важливість близького оточення, схвалення поведінки з боку близьких людей у моральному виборі. В цілому це досить типова поведінка для підліткового та юнацького віку.

Показовим є значний відсоток тих, хто має перший та другий рівень морального розвитку. Загалом це майже третина досліджуваних. Для осіб юнацького віку це досить високе значення. Воно свідчить про наявність стереотипів вигоди або елементарного страху покарання у процесі прийняття морального рішення, подібна поведінка характерна для емоційно незрілих осіб з досить низькою моральною культурою. Також слід врахувати, що опитуваними були здобувачі вищої освіти, як теоретично повинні мати дещо вищий рівень когнітивного і емоційного розвитку за середньо статичну особу юнацького віку.

Досить очікуваним був результат щодо високих рівнів морального розвитку, який визначений лише у 10% досліджуваних. Згідно з теорією математичної статистики. Всі шість стадій морального розвитку ми попарно об'єднали у 3 групи – високий рівень, куди увійшли п'ята і шоста стадії, середній рівень – третя і четверта стадії, та низький рівень –

перша та друга стадії. Нормальний розподіл, як відомо, має пропорції по 20% низьких і високих рівнів і 60% середніх значень. Для статистичного підтвердження нашої гіпотези про відхилення показників морального розвитку у наших досліджуваних від нормального розподілу була здійснена статистична обробка результатів за допомогою критерію χ^2 Пірсона. При порівнянні теоретичного (нормального) і емпіричного (наявного) розподілів емпіричний показник критерію Пірсона встановлений як той, що дорівнює 16,05.

При наявних критичних показниках $P 0,05 = 5,99$, та $P 0,01 = 9,21$, даний показник перевищує критичне значення на рівні $P \geq 0,01$, що свідчить про відмінність між теоретичним та емпіричним розподілами. Отже, наш розподіл відрізняється від нормального досить суттєво. Зокрема, за рахунок домінування саме низьких показників морального розвитку.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, в результаті емпіричного дослідження рівня морального розвитку у молоді встановлено, що у вибірці є представники кожної з шести стадій розвитку моралі, але суттєво домінують низькі і середні рівні, показник розподілу яких відрізняється від нормального, що свідчить про існування певних суспільних проблем у моральному вихованні молоді, домінування у них індивідуалістичного, навіть егоїстичного підходу до морального

вибору у життєвих ситуаціях. Це є ознакою емоційної незрілості і наявності егоїстичних соціальних стереотипів в оточенні сучасних молодих людей. Але високі рівні розвитку також були представлені, нехай і не в значній кількості. Перспективними напрямками

подальших досліджень вбачаємо визначення механізмів формування моральної свідомості та пошук шляхів підвищення моральної культури у молоді, що є запорукою гармонійного та розвиненого суспільства в майбутньому.

Список літератури

1. Бінкевич О.М. Деякі аспекти моральної відповідальності педагога вищої школи. Науковий вісник ЛНУВ МБТ імені С.Ж. Іжицького. Т.16. № 2 (59). 2014. С. 226-232.
2. Жирун О.А. Моральна свідомість у професійному становленні [Електронний ресурс]. [Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.](#) 2011. № 1. С. 109-112. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2011_1_19.
3. Плахтій В.І. Теоретичні засади вивчення рівня розвитку моральної свідомості особистості. Педагогічний дискурс. Вип 2. 2007. С. 126-131.
4. Kohlberg L. The development of children's orientations toward a moral order. The University of Chicago, USA, 1963. 215 p.

THE INVESTIGATION OF MORAL CONSCIOUSNESS AND FEATURES TO SOLVING OF MORAL DILEMMA BY YOUNG PEOPLE

Vasuk Katerina

***Abstract.** The article analyzes the problem of the development of moral consciousness among young people. An analysis of philosophical teachings and psychological concepts regarding the problem of moral consciousness, its structure and factors affecting its formation was carried out. It was determined that moral consciousness has a direct dependence on the social stereotypes that dominate society, but this is not the only factor, because there are also personal factors, in particular, the level of emotional maturity of the subject, which allows him to form moral beliefs and make a choice. The theory of M. Kohlberg about the levels of development of moral consciousness was taken as the basis of the empirical research. For the empirical stage of the research, the method of moral dilemmas of M. Kohlberg was used. As a result, it was established that almost a third of youths have a low level of moral development, and their moral choice is based on coercion or material benefit from an act. A little more than half of the subjects have reached the third and fourth stages of moral development, where social needs and relationships with others are decisive in moral choices. At this*

stage, a person is restrained from immoral acts by condemnation from others and the law. A positive point at this stage is the awareness of social benefit or harm from an act, moving away from purely selfish considerations. Persons with a high level of moral development were also identified during the study, but their number is insignificant and makes up 10% of the total number of subjects.

Statistical analysis showed the presence of low and average indicators of the level of moral development among young people, which indicates selfish orientation and emotional immaturity in a significant number of respondents, the dominance of stereotypes of benefit or coercion in compliance with moral norms. This requires the development of a global social strategy for the development of the moral consciousness of young people.

Keywords: *act, emotional maturity, interiorization, moral dilemma, moral consciousness.*

References

1. Binkevych O.M. Deiaki aspekty moralnoi vidpovidalnosti pedahoha vyshchoi shkoly [Some aspects of moral responsibility of teachers in high school]. Naukovyi visnyk LNUV MBT imeni S.Zh. Izhytskoho. T.16. № 2 (59). 2014. S. 226-232.
2. Zhyrun O.A. Moralna svidomist u profesiinomu stanovlenni [Elektronnyi resurs] [Moral consciousness in profesional developement]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichniy instytut». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. 2011. № 1. S. 109-112. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2011_1_19.
3. Plakhtii V.I. Teoretychni zasady vyvchennia rivnia rozvytku moralnoi svidomosti osobystosti [Theoretical foundations of investigation the level of development of person's moral consciousness]. Pedahohichniy dyskurs. Vyp 2. 2007. S. 126-131.
4. Kohlberg L. The development of children's orientations toward a moral order. The University of Chicago, USA, 1963. 215 p.